

Zitierhinweis

Vaňhara, Adam: Rezension über: Jan Horský / Miroslav Hroch (eds.),
Sto let. Hodnota svobody nebo cena za nezávislost?, Praha:
Sociologické nakladatelství (SLON), 2018, in: Český časopis
historický, 2019, 3, S. 790-793, DOI: 10.15463/rec.1386253244

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Jan HORSKÝ – Miroslav HROCH (eds.)

Sto let. Hodnota svobody nebo cena za nezávislost?

Praha, SLON 2018, 454 s., ISBN 978-80-7419-273-9.

K oslavám loňského výročí sta let od vzniku Československa nabídla akademická obec veřejnosti stovky článků a publikací. Vedle faktografických prací, zaměřených především na popis geneze Československa či jeho dílčích aspektů a hlavních politických protagonistů se objevovaly i texty, snažící se zachytit vnitřní a vnější příčiny a důsledky vzniku tohoto státu. Jednou z kolektivních prací, jež se pokouší o celistvější pohled na onen fenomén s jeho přesahy do dnešní doby, je i recenzovaný sborník.

Autoři stojí před otázkou, jak již tolikrát reflektované téma nově uchopit. Rozhodli se vymezit vůči dvěma tendencím, jež se hojně objevují v textech, zabývajících se novodobou českou potažmo československou identitou. Odmítli „národní flagelantství“, dnes oblíbenou kratochvíli laické veřejnosti, která se však většine historiků přičítá, zároveň však nechťeli ani jednostranně glorifikovat období první republiky.

V hledání odpovědi na stanovené téma, totiž fenomén národní svobody, její hodnoty (smyslu) a reality, považovali autoři za nosné objevovat nové paralely vnitřních a vnějších souvislostí spojených s těmito úkazy a procesy. Děje se tak v šířeji stanoveném časoprostoru, jež přispěvatelé neomezují na české země, ale spíše na střední Evropu či Evropu jako celek. Podobně formálně vymezují sledované období na sto let před a po hraničním roku 1918. Vhodným nástrojem pro práci byla autorům především analýza a synchronní i diachronní porovnávání geneze událostí s jejich konsekvencemi, a to s vědomým odstupem od nabízejících se představ analogických příčin obdobných procesů v různých společnostech.

Práce je velmi přehledně strukturována: po úvodní kapitole následuje deset příspěvků, jimž vždy předchází stručný medailonek o každém z přispěvatelů. Na závěr knihy je zařazeno shrnutí v anglickém jazyce, obsahující kompletně přeloženou úvodní kapitolu editorů Horského a Hrocha, ale také krátké představení podstatných myšlenek každého z příspěvků. Pozitivní je i přítomnost jmenného rejstříku na konci sborníku. Z důvodu omezeného rozsahu textu se zde nelze šíře věnovat všem příspěvkům. Více se zaměřím jen na ty autory, jejichž otázky, postřehy a vývody mě nejvíce zaujaly.

První stať napsal editor sborníku Jan Horský. Dovolím si ji označit za nejvíce konfrontační (což nepovažuji za negativum) ze všech zveřejněných. Autor se obírá pohledem na vůdčí osobnost prvního čs. odboje a následně prvního prezidenta republiky, T. G. Masaryka a jím protežovaný *ideál humanitní*, na možnosti (způsoby) a smysl jeho prosazování v určitém sociokulturním prostředí po naplnění státoprávních snah, ale kladě si i otázkou jeho přesahu do dnešních dnů.

Horský nejprve seznamuje čtenáře s prostředím, analyzuje Masarykovy intence ke vstupu do řad čs. odboje, které zjevně nevycházely z národních (nacionalistických) popudů, nýbrž z mravních východisek, jak to Masaryk uvádí ve Světové revoluci. Autor dále píše o Masarykově pojetí českých dějin, slavné české otázce, stručně a věcně shrnuje její podstatu, rozebírá termíny „dějinný proces, národ, společnost“, obtížnost jejich definovatelnosti

a různé možnosti jejich pojmání. Na příkladu německého vzdělaného měšťanstva (Bildungsbürgertum) z přelomu 18. a 19. století se zabývá významem sociálního původu národní inteligence a možných paralel v Československu po roce 1918.

Obsahově nejdelší podkapitola textu je věnována poznámkám k Masarykovu „kulturně-politickému protestantismu“, jenž je jakousi latentní náboženskou formou, ukrývajícím se pod jeho ideály humanity. Autor již dříve formuloval otázku, zda u Masaryka nejsou etická východiska jen spoluutvářejícím faktorem v pokračujícím boji mezi reformací a katolickou církví, ztělesněnou habsburskou dynastií. To by stálo za rozpracování ve zvláštní studii.

V podkapitole Horský srovnává specifika Masarykova kulturně-politického protestantismu vůči německému kulturnímu protestantismu a zabývá se podstatou jeho „teologie“. Tu ilustruje v genezi vztahů s Českobratrskou církví evangelickou (ČCE), zejména s jejím výrazným představitelem Josefem Luklem Hromádkou. Ten měl prohlásit ideál humanitní za nikoliv křesťanský ideál, ale „etický realismus“. Je jen škoda, že se autor v přínosném pojednání omezil na vztahy s představiteli ČCE, neboť Masarykův sekularizační etický racionalismus podtrhuje i řada dalších pramenů.

Autor dále zkoumá přístup T. G. Masaryka k ideálu humanitnímu, který se stal dogmatickým, přímým „kritériem správnosti interpretace“ (s. 56). Masaryka zajímalo jen vědomé, morálnímu soudu podléhající jednání lidí. Tím podceňoval roli dějinně podmíněných kulturních vzorců v jejich usuzování a rozhodování. Jen proto mohl mylně předpokládat, že ideál humanitní byl lidem přijat, přitom jím zůstal spíše akceptován. Dle Horského mohla tato záměna vést až ve vyprázdnění či znetvoření daného ideálu, jenž poté byl nahrazen myšlením jiným, dost možná i zcela opačným.

S pojetím Masaryka, prosazujícího humanitní ideál vhod či nevhod však kontrastuje pozice za války, kdy etické teze očividně ustoupily do pozadí. Autor to v dřívější části textu sám akcentoval v odkazu na prohraného historika Jaroslava Werstadta. Příklad jinak bezesporu důsledného Werstadta, interpretujícího *ex post* Masarykův odklon od humanitních ideálů jako dočasnou proměnu realisty v romantického nacionalistu, však nepovažují za příliš nosný.

Vhodnějším se mi jeví autorem „záměrně vyhocený“ pracovní závěr, že pro Masaryka byl samostatný stát nikoliv cílem, ale prostředkem k ideálu humanity (stát jako vehikulum myšlenek). Takový ideál může být ve státě prosazován snad i malou částí inteligence, většinou občanů přitom nemusí být nutně pochopen a vnitřně přijat, stačí, když je akceptován.

Horský v průběhu studie sleduje přesah nahlížených jevů a explicitně zdůrazňuje obavy před tím, že zatímco dříve sdílela veřejnost Masarykův postoj k nutnosti rozpadu monarchie, bránící naplnění humanitního ideálu, chce dnes část společnosti, již autor považuje za extremistickou (uvádí až 20% voličů), vystoupit z Evropské unie, aby tyto ideály nemusely být naplňovány. Táže se, zda stát, který přestal šířit mravní hodnoty a vzdal se liberálně-demokratického zřízení, „nevykročil na stezku zla?“ Horský závěrem radí, abychom si neabsolutizovali stát jako jediné dobro, ale po vzoru Masaryka k němu přistupovali spíše jako ke zprostředkovateli určitých hodnot, zásad, mravních dober.

Autorův pohled na danou problematiku se však zdá být nedomyšleným. Odvrhne-li národní stát mravní dobra a zůstane pouze hodnotou sám o sobě, může se zvrhnout v totalitu, odkud však pramení jistota, že nadnárodní společenství tento kalich mine? Jak můžeme vyloučit, že Evropskou unii, funguje-li skutečně na liberálně-demokratických principech (o čemž mnozí pochybují), nemůže takový osud postihnout? Bylo by také velkou chybou omezovat se pouze na příklady „populistů“ srovnávajících EU s nacistickou Třetí říší, neboť řada kritiků, mezi něž se řadí i většina britských voličů, akcentuje (ať právem či neprávem) právě její nedemokratičnost.

Druhý z editorů sborníku, Miroslav Hroch, se na podkladě celoevropských souvislostí pokouší poodhalit, jaký význam (místo a úlohu) měla myšlenka národní nezávislosti během procesu utváření moderních národů a kdy se vůbec tento rys objevuje u jednotlivých národně-konsolidačních hnutí. Definuje přitom základní pojmy a vývojové fáze národního hnutí, z něhož se za vhodných podmínek může etablovat národní stát. Nastiňuje také problematičnost užití zdánlivě synonymních pojmů jako je nezávislost, samostatnost, svébytnost, sebeurčení či státnost v dobovém kontextu a jejich výskyt v historii evropských dějinných celků. Zdůrazňuje, že při hledání příčin státoprávních požadavků národních hnutí je třeba mít na zřeteli nikoliv pouze národ jako sociální skupinu lidí sledujících uskutečnění subjektivních cílů, ale také národ jako abstraktní hodnotu, kulturně-hodnotovou pospolitost sdílející určité společné rysy.

Hroch se dále věnuje otázce legitimacy národních států z hlediska jejich práva na sebeurčení a analyzuje společenské vrstvy především v českých zemích před válkou, aby se pokusil nalézt alespoň potencionální zájmy těchto skupin na vzniku samostatného státu. Dále také rozebírá a kategorizuje postupy, jež vedly k utváření novodobých národních států v Evropě. Odmítá, že by vznik státu byl pouhým důsledkem mocenských zájmů, neboť toto tvrzení vychází z omezení národa na pouhou sociální skupinu lidí sledujících osobní zájmy, nicméně k otázce nevyhnutelnosti státoprávního požadavku v poslední fázi národního hnutí podotýká, že k úspěšnému etablování je nakonec vždy zapotřebí souhlasu zainteresovaných mocností.

Autor stati spatřuje v genezi národních států cílevědomý proces, v jehož pozadí se uplatnily vzdělané elity. Přímý požadavek byl většinou formulován až v poslední fázi procesu, kdy již národní hnutí nabylo masového rozsahu, svou roli však hrálo i historické vědomí. Zatímco se postupně prosadila myšlenka autonomie, požadavek národního státu se často objevil až mnohem později či vůbec ne. Obecně platí, že účastníci národních hnutí kladli legitimitu boje za národní stát nad právní legalitu, neboť snaha malých národů o vlastní státoprávnost šla vždy proti zájmům velkých mnohonárodnostních monarchií.

Hrochův komparační pohled na genezi národních hnutí v Evropě je bezesporu zajímavým příspěvkem, do budoucna by však jistě bylo přínosné, kdyby on sám či jiný autor věnoval pozornost obdobným procesům u neevropských dějinných celků a podtrhl či vyvrátil nosnost daných konceptů také na jejich příkladu.

Daniela Tinková rozebírá vztah mezi českým osvícenstvím a obrozením v kontextu s německým národním hnutím v epoše osvícenství a romantismu, kde si všímá prvku lidové osvěty (Volksaufklärung) a s ním spojeného procesu vernakularizace a jeho dopadů na

české národní hnutí. Rolí expertů a jejich významu při vzniku a budování čs. státu se ve sborníku zabývá Milan Hlavačka. Ekonomický pohled na vznik Československa nabídla Antonie Doležalová. Její práce je přínosná i díky přiblížení myšlenek českých předválečných národohospodářských myslitelů.

Slovenský podíl na genezi společného státu reflektuje text Romana Holce. Krom očekávaného rozboru slovenské stopy se zdá být velmi podnětnou podkapitola věnující se paralelám mezi irským revolučním bojem a čs. odbojem za války. V dalším textu se Stanislav Holubec zaměřuje na styčné body mezi marxismem a nacionalismem, analyzuje rozdílné pojetí národa u hlavních marxistických ideologů i následný praktický vývoj v přístupu k udělování autonomií národům.

Církevní historik Jaroslav Šebek čtivě seznamuje čtenáře se specifickými postoji českého katolicismu vůči národnímu hnutí před válkou i pozdější reakcí na sekularizační a protikatolické vystupování čs. vládnoucí garnitury. Na fenomén antisemitismu a jeho proměn v důsledku rozpadu starých monarchií se zaměřila Blanka Soukupová. Hodnotí dané projevy v Československu jako nejmírnější ze všech nástupnických států, stereotypizace Židů však zůstala hluboce zakořeněna i v nové republice.

Poslední příspěvek pochází z pera Pavla Koláře, který se zamýšlí nad významem státní moci a násilí v dějinách. Neakcentuje však genezi Československa, pohybuje se spíše v současném evropském časoprostoru a reflektuje vývoj v badatelských přístupech po roce 1989, především trend globálních a transnacionálních dějin či fenomén „renacionalizace dějin“. Autor považuje za pozitivum, že tradiční mocenské nástroje národních států mohou globalizační procesy také podporovat, jako se stalo při záchraně krachujících bank národními státy během finanční krize roku 2008. Navíc si (podobně jako Antonie Doležalová) všímá, že národní státy, jež měly vlivem globalizace postupně oslabovat, nemizí. Utvářejí se dokonce nové menší státy, jdoucí tak proti logice hospodářské integrace.

Sborník jako celek není kompaktním dílem, ale právě rozdílnost v zaměření přispěvatelů, kteří většinou nejsou „čistými“ historiky, dopomohla k uvedení geneze Československa do širších socio-kulturně-ekonomických souvislostí jak doma, tak ve vztahu k celoevropským společenským změnám. Právě originální a leckdy i rozporné interpretace otevírají prostor k širší diskusi a dávají pozitivní podnět k utváření nových přístupů k pojmání Československa a jeho hodnot. V tom také spatřuji hlavní přínos práce, byť je třeba dodat, že nabízená suma pohledů není ani zdaleka konečnou.

Adam Vaňhara

Polly LOHMANN (Hg.)

Historische Graffiti als Quellen. Methoden und Perspektiven eines jungen Forschungsbereichs

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2018, 330 s., ISBN 978-3-515-12204-7.

Zamýšlíme-li se nad nesmírně zajímavou publikací *Historische Graffiti als Quellen. Methoden und Perspektiven eines jungen Forschungsbereichs*, je třeba podívat se na její téma v poněkud širších souvislostech. Graffiti, považujeme-li za ně neoficiální výtvarný projev ve veřejném